

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทราย

ส่วนหลักฐานที่จะยืนยันว่าประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายมีมาตั้งแต่สมัยใด มีรายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีอย่างไร และอานิสงส์อย่างไรบ้างนั้น เสฐียรโกเศศ และประจักษ์ ประกาพิทยากร ได้ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ดังนี้

๑. เสฐียรโกเศศ ได้ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวการก่อพระเจดีย์ทรายว่า การก่อพระเจดีย์ทรายไม่มีกำหนดแน่นอนว่าต้องก่อในวันสงกรานต์ ถึงวันอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียงกับวันสงกรานต์ก็มีก่อกัน และไม่จำเป็นจะต้องก่อที่ในวัด ลานแห่งที่อยู่ใกล้แม่น้ำตอนเหนือๆ ก่อพระเจดีย์ทรายที่หาดทรายในแม่น้ำก็มี เช่น จังหวัดกำแพงเพชร ในวันก่อเขามีทำบุญเลี้ยงพระที่หาดทรายด้วย เรียกกันว่าก่อพระทรายน้ำไหล เสร็จแล้วก็มีเลี้ยงพระและเลี้ยงดูกัน ส่วนทางภาคอีสานกลางแห่งเขาทำบุญสงกรานต์เป็นสองระยะ ระยะแรกทำบุญตักบาตรกลางลานในวันตรุษ ระยะหลังทำบุญตักบาตรที่บ้านในวันสงกรานต์ ทางอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่าเขาทำบุญตักบาตรกลางบ้านเหมือนกัน คือ เลี้ยงพระกันสองข้างถนน จึงเห็นได้ว่าการตักบาตรจะทำการที่ไหนก็ได้แล้วแต่สะดวกและนัดกันทางจังหวัดนครราชสีมา ตามที่ทราบมาลานแห่งเขามีก่อพระเจดีย์ทรายกันสองตอน ตอนหนึ่งก่อที่ลานวัดในวันตรุษ และอีกตอนหนึ่งก่อที่กลางลานบ้านในวันมหาสงกรานต์ การก่อพระเจดีย์ทรายที่กลางลานบ้านเขาก่อแต่องค์เดียวเป็นส่วนรวม จะใหญ่เล็กขนาดไหนก็ได้แล้วแต่กำลังที่จะไปหาขนเอาทรายมาได้มากน้อยเท่าไร ที่สำหรับก่อ เลือกเอาที่นอกบ้าน ก่อนก่อปราบดินให้เรียบและมักเลือกที่สาธารณะอยู่ริมทางเดิน ท่านก็ทราบอยู่ว่าถนนหนทางในหมู่บ้านชนบทแต่ก่อนนี้ ไม่มีถนนโรยหิน เป็นแต่หนทางเดินขนาดแคบๆ พอเกวียนเดินได้ แต่สลักกันไม่ได้ ต้องแอบเสียข้างหนึ่ง ปล่อยให้อีกข้างหนึ่งไปก่อนจึงจะสลักกันได้ หนทางเช่นนี้มักคดเคี้ยวตลอดเลยไปตามละแวกบ้าน หน้าฝนลาดตอนเป็นหลุมเป็นแอ่งมีน้ำขังเป็นปลัก หน้าแล้ง มีฝุ่นฟุ้งเพราะถูกล้อเกวียนบด ได้ทรายมาก่อเป็นพระเจดีย์ข้างหนทางเล็กแล้วพระเจดีย์ทรายที่ก่อไว้ทลายเอง ถมทางไปในตัว นับว่าเป็นกุศลได้บุญแรงสำหรับตนและคนอื่นด้วย

แต่เรื่องพระทรายสี่อย่างซึ่งมีปรากฏมาในจดหมายเหตุหลวงหาวัด พระทราย ๒ อย่าง คือ พระทรายวัดพระศรีสรรเพชญ์ อย่าง ๑ พระทรายวัดกุฎีดาวอย่าง ๑ จะเป็นอยู่ในเรื่องพระทรายบรรดาคักดี พระทรายบรรดาคักดีนั้นตามที่เข้าใจในกรุงเทพฯ นี้ ว่าเป็นการประสงค์ที่จะให้ได้ทรายไปประสมปูน ในการก่อสร้างไม่ต้องซื้อนั้นอย่างนั้น ประสงค์จะให้มีความหมายพื้นลานวัดกับพื้นที่เป็นโคลนตม และมีให้หญิงออกนั้นอย่างหนึ่ง ความประสงค์อันนี้เห็นจะเป็นของเก่าเคยใช้มาแต่กรุงเก่า”

วิธีการก่อพระเจดีย์ทราย

การก่อพระทราย ท่านกาญจนากรพันธุ์ กล่าวในเรื่องสำนวนไทยตอนหนึ่งว่า “คือก่อพระเจดีย์ด้วยทราย มักเรียกกันว่า ก่อพระทราย” เท่าที่เคยเห็นทำกันมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเป็นพระทรายเล็ก มีจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่ากับ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธุ์ อีกอย่างหนึ่งเป็นพระทรายใหญ่ มีจำนวน ๘๐ องค์ เท่ากับพระอสีติมหาสาวก คือ พระสาวก คือพระสาวกใหญ่ของพระพุทธเจ้า ๘๐ องค์ อย่างองค์พระเจดีย์เล็กใช้ก่อสร้างด้วยกรวดขนาดถ้วยแก้ว อย่างใหญ่องค์พระเจดีย์ใหญ่มักก่อสูงราวหน้าอก ก่อด้วยมือ วิธีก่อพระทราย ผู้ที่ทำบุญก็เอาเงินไปให้กับผู้จัดการหรือเจ้าหน้าที่ของวัด คือถวายให้กับวัดเป็นการทำบุญแล้วก็รับเอาทรายมา แล้วไปชนทรายนั้น ใส่กรวยครอบลงไปกับพื้นดินก็เป็นรูปพระเจดีย์จะก่อมากน้อยเท่าไรก็ได้แต่ศรัทธา เสร็จแล้วเอาธงเล็กๆ ปักที่ยอด การถวายเงินนั้นแล้วแต่ศรัทธาเหมือนกัน แต่ถ้าเป็นพระเจดีย์ใหญ่ ทางวัดมักจะกำหนดจำนวนเงินเป็นองค์ละตำลึง ๒ ตำลึง หรือ ๕ บาท ๑๐ บาท ให้มีผู้รับไป การก่อพระเจดีย์ใหญ่มักทำอย่างวิจิตรบรรจงสวยงาม มีฐาน มีกำแพงแก้วล้อม มีช่องเข้าช่องออกที่กำแพงแก้ว ฯลฯ ที่ยอดมีไม้ทำเป็นยอดอีกต่างหาก ในองค์พระเจดีย์ต้องบรรจุใบโพธิ์ด้วย และบรรจุของอื่น เช่น เงินหรืออะไรก็ได้ ที่กล่าวเรื่องก่อพระทรายมานี้ตามที่เห็นในชั้นหลัง คือใครทำบุญก่อพระทราย ก็เอาเงินไปถวายวัดโดยวิธีติดเทียนแล้วชนเอาทรายที่วัดมีเตรียมไว้ให้เสร็จแล้ว แต่ในชั้นเสภาขุนช้างขุนแผน ซึ่งอาจ

จะเป็นบทเต่างมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาหรือมาแต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้มันจะทำการอย่างไรแน่ไม่ทราบ อาจจะทำการที่กล่าวหรือว่าผู้ทำบุญอาจจะชนทรายมาเอง เช่นชนมาจากหาดทรายริมน้ำ หรือมาจากที่ไหนๆ ก็ได้ เพราะตามที่เข้าใจกันก็ว่าการก่อพระทรายนั้นเนื่องมาจากวัดต้องการทรายมาใช้ในการก่อสร้างวัด หรือมาถมลานวัดให้สะอาดราบรื่นจึงบอกบุญให้ชาวบ้านช่วยกันหาทรายมาให้วัด แล้วก็เลยให้มีการ ก่อพระเจดีย์ทราย

เป็นการกุศลเหมือนพระเจดีย์อีกชั้นหนึ่ง ก่อพระเจดีย์เล็กก็เท่ากับกองทรายไว้ใช้ในการก่อสร้าง ดังที่ชาวบ้านก็ลงแรงช่วยกันหาทราย และชนทรายมาให้วัดจริงๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยมีพระราชปฐกฐาตามพระราชอาณาเขตตามพระอารามต่างๆ ให้เรียบเรียงถวายวิสาขบูชา ครั้นนั้นพระอุปาสีคุณูปมาจารย์ (ปาน) วัดพระเชตุพน เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมเจดีย์และยังอยู่ที่วัดมหรณพาราม ได้ทูลถวายวิสาขบูชาที่มีความสังเขปดังนี้

พิธีกรรมการสมโภชพระเจดีย์ทราย

วัดฝ่ายพระสงฆ์ธรรมยุต มักจะบริบูรณ์ทั้งอาราม แต่หากอารามใดยังบกพร่องพระสงฆ์ก็พึงพูดกับทายกเป็นวินัยกรรมน่านวล เป็นทำนองแนะนำว่า วัดนั้นอยู่ในที่ลุ่มน้ำฝนขังท่วม ลำบากแก่ผู้ไปทำบุญ ถ้าทายกปวาร้องให้ราษฎรมาก่อพระเจดีย์ทราย ก็จงเอาใบโพธิ์บรรจุในองค์พระเจดีย์ตั้งจิตต่อโพธิญาณในการเบี่ยงหน้า จงเอาสายสิญจน์ปริตรรวงรอบบริเวณพระเจดีย์ทราย แล้วสวดพระพุทธมนต์ รุ่งขึ้นฉันเช้า แล้วจึงบอกอานิสงส์พระเจดีย์ทราย

ต้นเค้าแห่งการก่อพระเจดีย์ทราย

ส่วนการก่อพระเจดีย์ทรายฝ่ายมหานิกายนั้น มีเค้าเนื่องมาจากพระเจ้าปัสเสนทิโกศลตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ครั้นนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุวัน ในเมืองสาวัตถี พระเจ้าปัสเสนทิโกศลเสด็จเฝ้าแล้วทูลถามพระพุทธองค์ว่า บุคคลใดมีศรัทธาอุตสาหะชักชวนกันก่อพาลูกเจดีย์เมื่อเดือน ๕ ต้นปีใหม่ แล้วทำสักการบูชานิมนต์พระสงฆ์สวดพระปริตรให้แล้วรับบิณฑบาตรถวายไทยทานทำการฉลองจะนี้ จะมีผลานิสงส์เป็นไฉน

พระพุทธองค์มีพุทธดำรัสว่า บุคคลใดมีจิตยินดีต่อพุทธาภิคุณก่อพระเจดีย์ด้วยทรายทำสักการบูชาจะมีผลานิสงส์ส่งให้ได้ไปเป็นปัจจัยแก่พระนฤพาน การก่อพระเจดีย์ทรายนี้เป็นจารีตประเพณีวงศ์โพธิสัตว์ได้กระทำสืบมา ครั้งเมื่อพระพุทธองค์ได้เสวยพระชาติเป็นปารุสกพยานิชนั้น ก็ได้ก่อพระเจดีย์ทราย และถวายบุปผชาติบูชาได้ตั้งปณิธานปรารถนาพระโพธิญาณ

หลังจากนั้นพระพุทธองค์ก็ตรัสเทศนาปารุสกชาติกมีความว่า ในอดีตกาล มีกษัตริย์องค์หนึ่งมี พระนามว่า พรหมทัตครองกรุงพาราณสี และมีหมู่บ้านชื่อนทีตริคาม อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา เป็นที่พักอาศัยเหล่าพ่อค้าทั้งปวง ครั้นนั้นพระตถาคตเสวยพระชาติเป็นปารุสกพยานิชนั้น วันหนึ่งไปเดินเล่นอยู่เนินทรายริมฝั่งคงคา เห็นทรายขาวสะอาดก็คิดถึงพุทธาภิคุณ จึงก่อพระเจดีย์ทราย แล้วทำสักการบูชาด้วยมาลาและประทีป ทั้งยังเห็นว่าทำกุศลเพียงลำพังไม่เหมาะ จำได้บอกไปยังเหล่าพ่อค้าที่เป็นบริวาร ยังผลให้เหล่าพ่อค้าต่างก็พากันก่อพาลูกเจดีย์ แล้วทำสักการบูชา

ต่างก็ตั้งปณิธานปรารถนาต่างกัน ส่วนปารุสกพานิชตั้งความปรารถนาถึงพระโพธิญาณ ขอให้พระพุทธรเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง

ต่อแต่นั้นมา บรรดาพ่อค้าพานิชต่างก็ประกอบสัมมาอาชีพ และหมั่นก่อสร้างกุศลเป็นนิจครั้งสิ้นชีพก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ ส่วนปารุสกพานิชก็ได้ไปเสวยทิพย์วิมานผลบุญอุตุนตามสนองไปทุกภพ และต่อมากลับชาติเป็นพระพุทธรองค์

พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงโสมนัส และทรงอุทิศสถาปนาการพาลุกเจดีย์ยังชนในแคว้นแคว้นแดนราชธานี ให้ปฏิบัติประพฤติดามจารีตแห่งพระพุทธรองค์สั่งกันต่อมา

คำถวายพระเจดีย์ทรายเป็นพระพุทธรูชา

ยัคเฆ ภันเต สังโฆ ปะฐิขานาตุ มะยัง เอตัง วาลูการาสิง สะปะริวารัง เจติยัง กัตตะวา พุทธัสสะ ปูชนัตถายะ สังฆัสสะ นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง พุทธัสสะ ปูชนัตถายะ วาลูกาเจติยัสสะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจะ มาตาปิตุอาทีนัญเจะ ปิยะชนานัง ทิมะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ก่อกองทรายนี้ พร้อมกับของบริวารเป็นเจดีย์แล้ว ขอมอบถวายแก่พระสงฆ์เพื่อเป็นพุทธรูชา ขออานิสงส์แห่งการถวายพระเจดีย์ทราย เพื่อเป็นพุทธรูชา นี้ของข้าพเจ้าทั้งหลายจงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิตุชนทั้งหลาย มีมารดาบิดา เป็นต้นด้วย ตลอดกาลนาน เทอญฯ

๕

